

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 7.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében

A borítón:
Jelmeztervek Csokonai Vitéz Mihály *Tempefői c. vígjátékához*
(vízfestmény, 1809 körül)
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, K 90, belső címlap

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A kötetek honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Útbaigazítás

Egy Gyöngyösi-cento a XVIII. századból

2016-os monográfiájában Csörsz Rumen István a „magas irodalom” és közköltészet XVIII. századi kölcsönhatásait vizsgálta.¹ A *Költőportrék közköltészeti tükrökben* című fejezet első tanulmányában épp Gyöngyösi István verseinek ilyen jellegű recepcióját, többé-kevésbé szó szerinti Gyöngyösi idézeteket keresve a XVIII. századi anonim versek kéziratosa vagy ponyván örökített anyagában.² Jelen dolgozat egyszerű kiegészítést szeretne nyújtani az ott elmondottakhoz, egy olyan vers kapcsán, melyre Csörsz maga is hivatkozott a könyvben, de egészen más összefüggésben.³ Az *Útbaigazítás* című, *Igen ritka Madár a' jámbor Feleség* incipitű költeményről van szó, mely egy Patzkó Ferenc által Pesten kiadott XVIII. század végi nyomtatványból ismert.⁴ Ez a 27 versszaknyi terjedelmű verszet ugyanis (és ez eddig még nem került megállapításra) egy olyan cento, melynek majdnem minden strófája Gyöngyösi-idézet.

2019-ben megjelent Gyöngyösi-dolgozatomban⁵ bemutattam egy másik Gyöngyösi-centót, melyet a korábbi kutatás szintén a közköltészeti regiszter anonim szövegeként tartott számon: *Az én árva fejem egy reménységének* incipitű költeményt.⁶ Utóbbi azért rendkívül izgalmas darab, mert a vers 3. strófája kapcsán igazolni lehetett, hogy e Gyöngyösi-cento szerzője maga Gyöngyösi István volt, aki a 13 versszak terjedelmű költemény nagyobbik felét saját verses regényéből, a *Charicliából* ollózta össze, annak 8 strófáját használva fel munkája

- 1 Csörsz Rumen István, *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban (1700–1800)*, Irodalomtudomány és kritika: Tanulmányok (Budapest: Universitas Kiadó, 2016).
- 2 Uo., 57–74.
- 3 Uo., 243.
- 4 *A' rendes házasság' le-irása, avagy a' leány-nézők' úti-kalauza rövid versekben más két énekekkel [...]* (Pest, Patzkó Ferenc, 179?). A vers szövege kiadva: *Közköltészet 2: Társasági és mulató költészet*, s. a. r. Csörsz Rumen István és Küllös Imola, Régi magyar költők tára: XVIII. század 8 (Budapest: Universitas Kiadó, 2006; a továbbiakban: RMKT XVIII/8), 90/I.
- 5 LATZKOVITS Miklós, „Gyöngyösi és az imposztorok: Ki írta Gyöngyösi verseit?”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 123 (2019): 263–300.
- 6 A vers szövege kiadva: *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. STOLL Béla, Régi magyar költők tára: XVII. század 3 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 516–517.

során.⁷ A saját szövegéből „centózó” Gyöngyösi munkamódszeréről a következőket lehet megállapítani:

- 1) A *Charicliából* történő átvétel gyakran nem szó szerinti idézetek, hanem inkább szerzői variánsok létrehozása révén valósult meg.
- 2) Gyöngyösi egyetlen költeményét használta csak fel a cento összeállításához, a *Charicliát*.
- 3) Az átalakítás során az eredeti metrum (a12, a12, a12, a12) meglehetősen látványosan átalakult (a12, a12, a12, a6).
- 4) A *Charicliából* átemelt strófák a forrásmű teljesen különálló szöveghelyei, tehát két közvetlenül egymást követő strófa átvételére nincs példa (egymáshoz közel állókéra is csak egy).
- 5) A centóban az idézetek egyetlen tömböt alkotnak, az első 8 strófát – ami egyfajta költői bravúrnak is tekinthető, minthogy Gyöngyösinek a teljesen különböző szöveghelyek megidézésekor mégiscsak egy értelmes narrációjú verset kellett szerkesztenie.
- 6) Az új szöveg létrehozása során műnemváltásra is sor került, szintén látványosan. A verses regényből kiemelt versszakok egy lírai műnemű, szerelmes verssé álltak össze.

A dolog egyik lehetséges tanulsága talán az, hogy Gyöngyösi lírai életművének esetleges rekonstrukciója érdekében akár a céllal sem feltétlenül értelmetlen megvizsgálni a közköltészeti regiszter szövegeit, hogy ott további Gyöngyösi versekre bukkanjunk. Vélhetőleg olyan versekre, melyeket jelenleg anonim költeményekként tart számon a szakma. Már csak azért is, mert a ma Gyöngyösinek tulajdonított szövegek egy része kizárólag anonim szövegforrásból ismert, tehát a „magyar Ovidius” költeményei biztosan terjedtek így is. Ráadásul az egyik legelső Gyöngyösi-bibliográfiát összeállító Ráday Gedeon (1713–1792) gyakran idézett megjegyzése szerint a költő fia, Gyöngyösi Gábor egyenesen azt állította „hogy [apjának] még sok munkái volnának manuscriptumban”.⁸ Márpedig Ráday bibliográfiája csaknem a teljes Gyöngyösi-életművet felsorolja, vagyis e nyilatkozat alapján szinte biztosak lehetünk benne, hogy az életmű jelentős része vagy elveszett, vagy (azonosítatlanul) lappang.

Az *Útbaigazítás* című költeményben az 1–2. és a 26. versszak kivételével a vers összes strófája idézet, még hozzá Gyöngyösi *Csalárd Cupidójából*. Megállapítható, hogy a *Cupido* nyomtatásban is sokszor megjelent, hosszabb verziájából, amit a szakma idáig imposztorok által „megrútított” hamisítványnak tartott,

7 LATZKOVITS, „Gyöngyösi és az imposztorok...”, 270–273.

8 Id. gróf RÁDAY Gedeon, „Gyöngyösi Munkáinak Chronologica Rendi”, közli GORZÓ Nándor, in *Gyöngyösi Almanach*, 137–140 (Budapest: Gyöngyösi István Társaság, 1938), 140.

nézetem szerint azonban tévesen.⁹ A Gyöngyösi szövegéből „centózó” ismeretlen költő munkamódszeréről a következőket lehet elmondani:

- 1) A *Cupidóból* történő átvétel többnyire szó szerinti idézetek formájában valósul meg.
- 2) A vers szerzője Gyöngyösi egyetlen költeményét használta csak fel a cento összeállításához: a *Csalárd Cupidót*.
- 3) Az átalakítás során az eredeti metrum (a12, a12, a12, a12) nem változott meg.
- 4) A *Cupidóból* átemelt strófák jelentős részben a forrásmű egymást követő strófái („blokkjai”), de más esetekben is gyakran megfigyelhető, hogy egymáshoz nagyon közel álló versszakok átvételéről van szó.
- 5) A centóban az idézetek itt is egyetlen tömböt alkotnak, aminek egyszerű oka van, tudniillik csaknem a teljes vers citált versszakokból áll.
- 6) Az új szöveg létrehozása során műnem váltásra, különösen olyan látványos módon, mint ahogy azt *Az én árva fejem egy reménységének* incipitű költemény kapcsán tapasztalhattuk, nem került sor.

A két vers párhuzamos szöveghelyei a következők:¹⁰

Útbaigazítás

Csalárd Cupido

3. Mert gyakran meg-bánást szül az hirtelenség, Azt pedig követi holtig betstelenség, Hoszszas tanátsal jár a' tökéletesség, És osztán ollyannal lesz' örvendetes vég.	Mert gyakran meg-bánást nemz a' hirtelenség, Azt pedig követi sokszor betstelenség, Hoszszas tanátsal jó a' tökéletesség, Es osztán ollyannal leszsz örvendetes vég.
4. Ki az házasságnak lép sikos útjára, Ereszti a' magát kétséges kotzkára, Mert egyiknek sintsen irva homlakára, Jo-é? Rosz-é kit vett, 's mi lesz utoljára.	Mert irva senkinek nints az homlokára, Minémű a' belől, 's mi leszsz utoljára, Botsátja a' magát kétséges kotzkára, Ki az házasságnak lép sima útjára.
5. A' mostani világ tellyes sok vétkeekkel, Kiket nem láthatni mindenkor szemekkel, Mert palástaltatnak azok szép színekkal, Sokan meg-tsalatnak károssan ezekkel.	Az Emberi Nemzet tellyes sok vétkeekkel, Kiket nem-láthatni mindenkor szemekkel, Mert palástoltatnak azok szép színekkal, 'S meg-tsalatnak sokan károssan ezekkel.

9 LATZKOVITS, „Gyöngyösi és az imposztorok...”.

10 A *Csalárd Cupidóból* itt idézett strófák az editio princepsből, tehát a mű 1734-es kiadásából valók. A szöveg átírása a hosszú verzió sajtó alá rendezését a XVIII. századi kéziratos variánsok bevonásával előkészítő Majoros Viktória munkája. Lásd még: ORLOVSZKY Géza, BENE Andrea, JUHÁSZ Milán, „A *Csalárd Cupido* kétes hitelű második éneke”, in *Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, szerk. Csörsz Rumen István, 59–79 (Budapest: Reciti, 2010).

6. Vagyon pedig leg-több tsalás a' nyőzésben,
Mert hogy már szemesek a' leány-nézésben,
De ugy meg-botlanak ott a' szemlélésben,
Hogy tsak bürköt szednek rozsa-keresésben.
- Vagyon pedig leg több vakság a' nőzésben,
Mert-hogy már szemesek a' Leány nézésben,
De ugy meg-botlanak ott a' szemlélésben,
Hogy bürköket szednek ró'sa keresésben.
7. Senki szemöldöke, szeme, nyaka, szája,
Ajaka, dereka, homloka, ortzája,
Kintse, sok jószága, nemzete, hazája,
Vakúl ne hódítson tégedet hozzája.
- Senki szemöldöke, szeme, nyaka, szája,
Ajaka, dereka, homloka, ortzája,
Kintse, sok jószága, Nemzete, hazája,
Esküszöm! nem hódít engemet hozzája.
8. Hanem ha tudod, hogy szeléd erkölcsében,
És nints semi tsorba hírében, 's nevében,
Szűzesség laurusa meg-van a' fejében,
Hidd-el, hogy tsak akkor lehetsz jo hiszemben.
- Minthogy ezek nőttek magam seregében,
Esmérem, hogy ki-ki szelid erkölcsében,
Es nints semmi korom tiszta életében,
Szűzesség' Laurusa lévén a' fejében.
9. A' mit Isten javall, a' nem lehetetlen,
Mint-hogy édes Atya ő, és nem kegyetlen,
Nints semmi igája el-viselhetetlen,
Tsak ne fogjon ahoz valaki illetlen.
- A' mit ISTEN javall, a' nem lehetetlen,
Minthogy édes Atya ő, és nem kegyetlen,
Nints semmi igája el-viselhetetlen,
Tsak ne nyúljon ahoz valaki kedvetlen.
10. Kerüld tehát rühét a' rosz társoknak-is,
Bél-poklos fekélyjét Bordély-házaknak-is,
Ragadó mirigyét Bor-tsiszároknak-is,
Igy nem ragad reád mérge másoknak-is.
- Igy kerüld rútt rühét a' rosz társaknak-is,
Bélpoklos fekélyjét a' Bordélyoknak-is,
Ragadó merigygyét bor-tsiszároknak-is,
Meg-ne fogjon mérge téged azoknak-is.
11. Vannak pediglen még több veszedelmek-is,
Epesztő búk, gondok, 's egyéb kereszték-is,
De hóltig kell túrni, ámbár nehezek-is,
A' többi között még olyyak im' ezek-is.
- Vagynak pedig itt még több veszedelmek-is,
Aggasztó búk, gondok, 's egyéb kereszték-is,
De hóltig kell túrni, ámbár nehezek-is,
A' többek között még olyyak im' ezek-is:
12. Hogy némelly rest, tunya, dolog hallogató,
Némelly pedig kényes finnyás valogató;
Ez hazug, részeges, sok helyt-látogató,
Ez lusta, ez pipes, tzifrára szaggató.
- Hogy némelly rest, tunya, dolog halogató,
Némelly pedig kényes, finnyás, válogató,
Az hazug, részeges, sok helyt látogató,
Ez lusta; az pipes, tzifrára szaggató.
13. Amaz igen vidám, ez mord, és kedvetlen,
Ki mod nélkül jádzó, ki igen értetlen,
A' pedig tékozló, e' könyörületlen,
Némelly nyelves, némelly igen beszédetlen.
- Amaz igen vidám, Ez mord és kedvetlen,
Ki mód-nélkül jádzó, ki igen értetlen,
A' pedig tékozló, e' könyörületlen,
Némelly nyelves, némelly igen beszédetlen.

14. Már pedig hogy győződ mindenkor nógatni, Ah, ki győzi pedig mindenkor nógatni,
A' restet, hogy serény légyen pirongatni, A' restet, hogy serény légyen, pirongatni,
A' reszegest józan életre szoktatni, A' reszegest józan életre szoktatni,
Hazuggal a' görbe mondást el-hagyatni. Hazuggal a' görbe mondást el-hagyatni.
15. Mindenben kedvezni hogy tudsz a' kényesnek, Mindenben kedvezni ki tud a' kényesnek,
Hogy dugod-bé száját feletébb nyelvesnek, Ki dugja-bé száját felettébb nyelvesnek,
A' mód nélkül furtsát hogy teszed tsendesnek, A' mód-nélkül fúrtsát ki teszi tsendesnek,
A' felletébb bátort pedig szemérmesnek. A' felettébb bátort pedig szemérmesnek.
16. Nehéz a' ki-kapót mindenkor örzened, Nehéz a' ki-kapót mindenkor örzeni,
A' valogatónak mindenben tetszened, A' válogatónak mindenben tetszeni,
A' maga meg-unttal vígságot kezdened, A' tzifrát üzőnek mindent meg-szerzeni,
A' tzifrát üzőnek mindent meg-szerzened. A' maga meg-unttal vígságot kezdeni.
17. Nehéz el-szenvedni a' gyanós játékot, Nehéz el-szenvedni a' gyanús játékot,
El-tiltani a' meg-szokott mondalékot, El-tiltani a' meg-szokott mondalékot,
A' kin-nyargalásban tenni tartalékot, A' kinn nyargalásban tenni tartalékot,
's ki-venni, kezéből a' sok ajándíkot. 'S ki-venni kezéből a' sok ajándíkot.
18. Ugy takarékoszá a' tikozlót tenni, Ugy takarékoszá a' tékozlót tenni,
Az irgalmatlanból irgalmassat tenni, Az irgalmatlanból irgalmassá lenni,
Az értetlenséget emberségre venni, Az értetlenséget emberségre venni,
El-merülés nélkül ezeken ált'-menni. 'S el-merülés nélkül ezeken ált'-menni.
19. De vannak olyak-is kik tudják vétkeket, De vagynak olyak-is, kik tudják vétkeket,
Mindazáltal még-is el-veszik ezeket. Mindazáltal úgy-is el-veszik ezeket,
Meg-bánják azután tsak hamar tetteket, Meg-bánnják pediglen azok-is tetteket,
És keserves szívvel jaigatják vesztekét. És keserves jajjal siratják esteket.
20. Ugymint a' ki vént vesz' tsupán tsak pénzéért, Ugymint: A' ki vénnel nőszik sok pénzéért,
Avagy pedig kurvát jó nemzetségéért, Tudva Kurvát vészen nagy Nemzetségéért,
Vagy más vétekbélit másoknak kedvéért, Vagy más vétekbélit valaki kedvéért,
Tsuda mit nem mivel eképpen vesztéért. Tsuda, mit nem mivel azokkal vesztéért.
21. Végre ha ki-szegényt választott magának, Végre a' ki szegényt választott magának,
A' duplázza terhét nyomorúságának, A' duplázza terhét nyomorúságának,
Annyit bánnja dolgát házasodásának, Annyit bánnya dolgát házasodásának,
Mennyi szüksége van naponként házának. Mennyi szüksége van naponként házának.

22. Ki gazdagra talál, van annak-is gondja,
Nem övé a' jószág Társa gyakran mondja,
Nintsen panasz nélkül akármí kis rongyja,
Ugy bán véle, mint ha vólna tsak bolondja.

Ki gazdagra talál, van annak-is gondja,
Nem övé a' jószág, Társa gyakran mondja,
Nintsen panasz nélkül akármí kis rongya,
Ugy bán' véle, mintha vólna tsak bolondgya.

23. Annak-is, a' kinek rút a' Felesége,
Lehet azzal igen kis gyönyörúsége,
Mert a' szeretetnek régi ellensége,
A' melly ortzának nints semmi ékessége.

Annak-is, a' kinek rút a' Felesége,
Lehet azzal igen kis' gyönyörúsége,
Mert a' szeretetnek régi ellensége,
A' melly ortzának nints semmi ékessége.

24. Kinek pedig széppel esik házassága,
Annak őrzésében van nagy fáradtsága,
Másként szaporodik hamar sógorsága,
Es a' miatt támad sok nyomorúsága.

Kinek pedig széppel esik házassága,
Annak őrzésében van nagy fáradtsága,
Másként szaporodik hamar Sógorsága,
Es a' miatt támad sok nyomorúsága.

25. Ugyan-is mint lehet annak tsendessége,
A' kinek van ezek között felesége,
Mert az az Urának nem-fél segítségére,
Hanem örök pokla, dühös ellensége.

Ugyan-is mint lehet annak tsendessége,
A' kinek van azok között Felesége,
Mert az az Urának nem fél-segéttsége,
Mert az az Urának nem fél-segéttsége,

27. Amaz Urára vét, az feleségére,
Ki-ki elég okot talál mentségére,
Sok motskokat hánynak egymásnak szemére.
Melly van mindkettőnek betstelenségére.

Amaz Urára vét, ez Feleségére,
Ki ki elég okot talál mentségére,
Sok motskokat hánynak egymásnak szemére,
Melly van mind kettőnek betstelenségére.

Az *Útbaigazítás* citált strófái a *Cupido* következő szöveghelyeivel feleltethetők meg:¹¹

1. strófa	=	–
2. strófa	=	–
3. strófa	=	V. 60.
4. strófa	=	II. 117.
5. strófa	=	II. 119.
6. strófa	=	II. 120.
7. strófa	=	V. 102.
8. strófa	=	III. 37.
9. strófa	=	V. 94.

11 A *Csalárd Cupidót* illetően itt is az 1734-es kiadásra hivatkozom. A római számok a *Cupido* adott részeinek sorszámát, az arab számok pedig az adott strófa részekben belüli sorszámát jelölik.

10. strófa	=	V. 92.
11. strófa	=	II. 139.
12. strófa	=	II. 140.
13. strófa	=	II. 141.
14. strófa	=	II. 142.
15. strófa	=	II. 143.
16. strófa	=	II. 144.
17. strófa	=	II. 145.
18. strófa	=	II. 146.
19. strófa	=	II. 149.
20. strófa	=	II. 150.
21. strófa	=	II. 151.
22. strófa	=	II. 152.
23. strófa	=	II. 153.
24. strófa	=	II. 154.
25. strófa	=	II. 148.
26. strófa	=	-
27. strófa	=	II. 75.

Hogy az *Útbaigazítást* a hosszú *Cupido* szövegéből ollózta össze az ismeretlen szerző, az azért tekinthető teljesen bizonyosnak, mert költeményünkben 18 olyan versszak is olvasható, melynek megfelelőjét a *Cupido* rövid verziójában hiába keressük. Megjegyzendő továbbá, hogy a vers mindössze 5 olyan strófát tartalmaz, melyek mind a hosszú, mind a rövid *Cupidó*bán megtalálhatók, nevezetesen a 3., 7., 8., 10. és 27. versszakokat, viszont egyetlen olyan szöveghely sem bukkan fel benne, amelyik kizárólag a rövid verzióból adatható.

Hogy a Gyöngyösi-szöveghelyek átvétele során a cento írója olykor költeménye saját kontextusához igazította a forrásszöveget, azt igen jól példázza a vers 8. strófája (talán az egyik leginkább átdolgozott strófa). A Gyöngyösi-féle eredetiben ez a versszak egy párbeszéd része, mely Diana és Genius között zajlik. A szűzies életre áhítózó Geniust épp Diana próbálja jobb belátásra bírni, s arra rábeszél, hogy a neki szánt nimfák közül válasszon magának feleséget. A strófa első két verssorában Diana a mondott nimfákat mutatja be a főhősnek, akiről így kiderül, hogy az istennő környezetében nevelkedtek („ezek”), s hogy ebből adódóan erkölcsös voltakat Dianának volt is alkalma megismerni („esmérem”). Nyilvánvaló, hogy a két verssor túl erősen kötődik a *Cupido* saját cselekményéhez, s hogy onnan a centóba emiatt nem volt átemelhető, amiért is az ismeretlen költő kénytelen volt azokat lecserélni (aminek következtében a 3. és a 4. verssor strófán belüli pozíciója is megváltozott). Ez azonban kivételes helyzet, a cento szövege többnyire jóval közelebb áll az eredeti textushoz, mint a most bemutatott esetben.

Hasonló jeleneségre egyébként a Gyöngyösi által gyártott „öncento” esetében is találunk példát, bár a dolognak nyilván nincs túlzott jelentősége. A most bemutatott eljárás általában és szükségszerűen is jellemzője az idézetek felhasználásának:

Az én árva fejem egy reménységének

Chariclia

Az en arva fejem edgj remensegenek,
Kisded szogacskaja edes kegyessenek
Annyi sok jot kivan, mint maga lelkenek,
Elete eltenek.

Az én árva fejem egy reménységének
A Cnemon vitéznek, életem éltének
Kisded szolgálója, kit hínak Thisbének,
Annyi jókat kíván, mint maga lelkének.

Feltűnő még, hogy az *Útbaigazítás*ban gyakran követik egymást olyan versszakok, melyek a forrásszövegben is egymás után olvashatók – vagyis ebből a szempontból az *Az én árva fejem egy reménységének* kezdetű vers határozottan „elegánsabb” centónak tűnik. A leghosszabb ilyen blokk 8 strófányi terjedelmű (11–18. versszak), közvetlenül utána pedig egy másik hosszú, 6 strófás blokk található (19–24. versszak). Megjegyzendő, hogy e két sorozat között a forrásszövegben is mindössze két versszak áll, melyek közül a második mégis bekerült az *Útbaigazításba*, 25. versszakként a második nagy egység végére illesztve. Szintén figyelemre méltó, hogy a 24. biztosan Gyöngyösitől átemelt versszak közül 19 a *Cupido* szövegének második részéből való, s hogy ezek közül kizárólag csak egy fordul elő a *Cupido* rövid verziójában is. A más részekből átemelt versszakokkal (1 strófa a harmadik részből, 4 strófa az ötödikből) épp fordított a helyzet. Ezeknek – egyetlen kivétellel – mind van párjuk a rövid verzióban, ami persze nem feltétlenül meglepő. A 3. rész a *Cupido* hosszabb változatában 153 strófából áll. A rövid *Cupido* megfelelő része (az ottani 2. rész második fele) mindössze egyetlen strófával rövidebb, ezzel:

Azután kezében adja Tháliának,
A' tovább botsátja, és ki-ki magának
Meritvén enyhülést ad szomjúságának,
Mellyet vett hevétől sok futkosásának.

A vadászat után a forrás mellett nimfáival megpihenő Diana verses ábrázolása igencsak nehezen lett volna elhelyezhető a cento szövegében. Ha viszont az *Útbaigazítás* szerzője lemondott róla, akkor kizárólag csak olyan strófákat tudott a 3. részből idézni, melyeknek van párja a rövid *Cupidó*ban is. Az 5. rész a *Cupido* hosszabb verziójában 146 versszakból áll. A rövid *Cupido* megfelelő szövegegysége (az ottani 4. rész) ugyancsak 146 strófányi terjedelmű. Az új verzióból hiányzik két „rég” versszak, és persze van benne két teljesen új.

Vagyis a cento összeállítójának igencsak igyekeznie kellett, ha ezek egyikét idézni akarta, márpedig akarta. Az *Útbaigazítás* 9. strófája ugyanis a most említett két versszak egyike.

Mindez azért lehet érdekes, mert a hosszú *Cupido* létrehozásakor Gyöngyösi épp a költemény második részét írta át legradikálisabban. Az új változatban a második rész 172 versszakból áll (az editio princepsben), míg a rövid *Cupidó*-ban az ennek megfelelő szövegegység 68 strófányi terjedelmű. Ha a cento alkotója a hosszú verzióban rendelkezésére álló 172 versszak közül (tegyük fel) csukott szemmel választott volna 19-et a megírandó versbe, akkor 7-8 olyan versszakot is idéznie kellett volna, aminek igenis van párja a rövid *Cupidó*-ban. Az viszont, hogy ehelyett mindössze egyetlen ilyen strófa bukkanunk a szövegben (a költeményt lezáró legutolsó strófa), akár azt a gyanút is ébreszthetné bennünk, hogy szándékosan került a régi verzióban is elérhető versszakokat. Már csak azért is, mivel a hosszú *Cupidó* 2. részébe illesztett 105 új versszak jelentős része annyira erotikus, esetenként kifejezetten pornográf vagy naturalisztikus tartalmú, hogy az *Útbaigazítás* kontextusához semmiképpen sem lehetett azokat alkalmazni. Vagyis a hiányzó 7-8 strófa emlegetésekor valójában némileg alcsony számot is mondtunk. Márpedig ha az *Útbaigazítás* szerzője kifejezetten kerülni kívánta a *Cupido* régi változatában is elérhető versszakokat, akkor ismernie kellett azt, sőt behatóan kellett ismernie. Ez elvben a cento ismeretlen szerzőjéről is feltételezhető, azt viszont nehéz megmagyarázni, hogy mi baja lehetett a régi verzióban is megtalálható szövegrészekkel. Az *Útbaigazítás* költőjét ezért elképzelhetjük akár úgy is, mint akinek a *Cupidó*-ba az átdolgozás során beillesztett új strófák azért voltak különösen fontosak, mert újak, aki épp ezért kívánt kifejezetten ezekkel kísérletezni, s akit ilyen alapon akár Gyöngyösi Istvánnak is tarthatunk. Persze a *Cupido* szövegének második részéből átemelt 19 strófaból 15 gyakorlatilag a forrásszövegben is egyetlen nagy blokkot alkot, melynek történetesen tényleg nincs megfelelője a rövid verzióban, s melyet csaknem összefüggő egészként idézett meg az *Útbaigazítás* szerzője. Ez természetesen nagy mértékben relativizálja ezt a fajta okoskodást.

Mindezek alapján úgy gondolom, az *Útbaigazítás* esetében Gyöngyösi szerzősége nem bizonyítható. A költeményről annyit (minimális eredményként) mindenképpen el lehet mondani, hogy az egy Gyöngyösi *Cupidójából* összerakott cento (tudomásom szerint a ma ismert leghosszabb *Cupido*-idézetet tartalmazó vers), s mint ilyen eleve számot tarthat a szakma érdeklődésére. Tudjuk, hogy Gyöngyösi *Cupidója* rendkívül népszerű volt a XVIII. században, amit a rengeteg nyomtatott kiadáson kívül többek között az is igazol, hogy igen gyakran citálnak belőle, például a közköltészeti regiszter különböző darabjaiban. Csörsz Rumen István ilyen értelemben hivatkozott könyvében egy anonim Gyöngyösi-imitátor terjedelmes *Epithalamiájára* is, melyben „a házasságot dicsérő szokványos strófák közé Gyöngyösi-versszakok füzére ékelődik”, összesen

7 strófa.¹² Ez a 7 versszak (jellemző módon) megtalálható mind a rövid, mind a hosszú *Cupido*-verziókban, mindkettőben egyetlen összefüggő blokkot alkot, s ugyanígy bukkanak fel az anonim versben (itt a 24–30. versszakokról van szó), gyakorlatilag változatlan szöveggel. Az *Epithalamia* ismeretlen szerzője tehát nem igazította verse saját kontextusához a forrásműből kiollózott strófákat, ilyesmire egyszerűen nem volt szüksége, ezért is idézhetett szó szerint. Verse így még csak centoszerűnek sem nevezhető, inkább egy olyan költeménynek, melyben van egy hosszú, 7 strófás *Cupido*-idézet.

Részben ezért is javaslom, hogy az *Útbaigazítással* kapcsolatban Gyöngyösi esetleges szerzőségének kérdését ne zárjuk le véglegesen. Elvégre költőnk tényleg centózott önmagából, még ha egyetlen ma ismert ilyen munkájában némileg más technikát is alkalmazott, mint az *Útbaigazításban*. Figyelemre méltó továbbá, hogy *Az én árva fejem egy reménységének* incipitű költemény, Gyöngyösi „öncentója” szintén a közköltészeti regiszterbe süllyedve, anonim versként maradt fenn, s persze némileg az is elgondolkodtató, hogy az *Útbaigazítás* jobbára a rövid *Cupido*-változat átdolgozása során keletkezett új strófákból építkezik. Ha biztosan tudnánk, hogy Gyöngyösi írta, akár azt is jellemzőnek találhatnánk, hogy egy-két esetben nem is csak a 2. rész strófáiból.

12 Csörsz, *A kesergő nimfától...*, 60–62.